

Deviant victimization is expressed in the maladjustment of a gifted pupil and manifests itself in various forms of deviant behavior.

Victim behavior of a gifted pupil is a form of self-injurious deviant behavior and is close to suicidal behaviour.

The formation of victim behaviour gifted pupil affects personal-individual and social factors, but their presence does not always give grounds to speak about a significant probability of detection of victim behaviour. They only create or exacerbate the risk situation.

Key words: gifted pupil, victimization, deviant victimization, victim behavior, maladjustment, deviant behavior, self-injurious behavior

Стаття надійшла до редакції 11.04.2018 р.

Прийнято до друку 25.05.2018 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Караман О. Л.

УДК 371

І. М. Трубавіна

СИСТЕМА СОЦІАЛЬНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В ЗАКЛАДАХ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Проблема профілактики торгівлі людьми є актуальною в контексті протидії торгівлі людьми як її один із неюридичних шляхів, в контексті формування культури миру і моральних цінностей, відтворення загальнолюдських цінностей в суспільстві, одними з яких є людське життя і свобода, в контексті економічного, трудового, правового і громадянського виховання дітей та молоді. Торгівля людьми сьогодні посідає в світі 2 місце за прибутковістю злочинів і спокуса легко заробити, жага наживи штовхають злочинців на цей крок від давніх часів до сьогодення. Але форми торгівлі людьми і шляхи залучення до рабства змінюються щоденно, злочинцями використовуються як новітні технології, так і стародавні способи оман, маніпуляції, що вимагає постійної систематичної роботи для профілактики торгівлі людьми. Відзначимо, що ця проблема є також проблемою морального вибору людини, залежить від її моральної, правової, трудової, економічної культури, критичного мислення, активності і суб'єктності людини. Ці аспекти профілактики торгівлі людьми є сферою виховної роботи педагогів, соціальних педагогів, класних керівників в щоденній праці. Але процес виховання не охоплює всі можливі впливи соціального середовища на дитину, може лише сприяти її соціалізації [1]. Більш того, ця проблема пов'язана із факторами соціалізації особистості, станом розвитку суспільства, його економічним становищем, ступеню громадянської обізнаності людей. Це означає, що класні керівники,

соціальні педагоги шкіл повинні враховувати ставлення суспільства і його спрямованість на подолання цього ганебного явища, спиратися на них в своїй щоденній роботі з дітьми. Існуючі документи, які є в світі щодо торгівлі людьми, беруть свій початок зі створення ООН і з її першим документом з протилії торгівлі людьми у 1949 році. Це свідчить про важливість проблеми. Україна підтримує світові заходи щодо протидії торгівлі людьми. Про це свідчать національні програми з протидії торгівлі людьми, Національний план дій, поява статті Кримінального кодексу України про торгівлю людьми, Закону тощо. Правові і організаційно-управлінські заходи нашої держави з рішення проблеми профілактики торгівлі людьми є своєчасними і відповідають вимогам світового суспільства. Але зміна свідомості кожної людини починається з виховання з дитинства і створення соціальних умов для запобігання цього явища в суспільстві в майбутньому. Це сфера соціальної і виховної роботи з дітьми та молоддю. Тому в обов'язках соціальних педагогів шкіл є профілактика торгівлі людьми, класні керівники беруть участь зі своїми учнями в акціях «16 днів проти насильства» та інших. Але постає питання про системне і поетапне здійснення соціальної профілактики торгівлі людьми всіма суб'єктами соціальної роботи для підвищення її ефективності в закладах середньої освіти.

Аналіз останніх публікацій свідчить, що більшість досліджень в такому аспекті стосуються правового аспекту профілактики торгівлі людьми (К. Левченко), соціальної профілактики в системі соціальних служб (І. Трубавіна), протидії торгівлі дітьми (Л. Ковальчук), первинної соціальної профілактики серед дітей та молоді (Л. Данильчук), соціального загартування дітей (М. Рожков), превентивного виховання (В. Оржеховська). У той час система соціальної профілактики торгівлі людьми в закладах середньої освіти, яка б визначала б обов'язки кожного її суб'єкта для усунення дублювання в роботі з дітьми та молоді на рівні шкіл відсутня. Сьогодні спостерігаємо в планах роботи соціальних педагогів, соціальних працівників, класних керівників тільки заходи з формування свідомості учнів з проблеми, це лекторії, перегляд і обговорення фільмів з проблеми, диспути, бесіди тощо. В той час як виховання має ще такі етапи як формування досвіду поведінки з протидії торгівлі людьми, стимулювання та корекція поведінки, стимулювання до самовиховання. Щодо соціально-педагогічної роботи це повинні бути профілактичні заходи 3 рівнів профілактики: первинна (яка може співпадати з формуванням свідомості у дітей та молоді), її треба здійснювати в координації з класними керівниками, а також заходи з формування життєвих умінь та навичок, які дозволяють оцінити небезпеку і розпізнати її, протидіяти їй на індивідуальному рівні, вторина – з дітьми груп ризику (ВПО, діти з неблагополучних і дискантних сімей, з бідних сімей тощо); третинна соціальна профілактика – з потерпілими від торгівлі людьми для недопущення повтору такого явища (а сьогодні

такі діти є, це вилучені з порнобізнесу, з жебракування, продані батьками за борги тощо). Така робота має певні подібності, потрібна система, яка б об'єднала зусилля і фахівців, посилила їх вплив на дітей.

Тому метою статті є розкриття такої системи соціальної профілактики на рівні закладу середньої освіти.

Перш за все, система передбачає наявність теоретичних основ її існування. Це наукові підходи різного рівня. Такими щодо проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми є прагматичний, дитиноцентричний, діяльнісний, аксіологічний, особистісний, середовищний, екзистенціальний, підходи до захисту прав людини, участі дитини, інформаційний. Такий відбір підходів зумовлений необхідністю добитися мети – усунути ризики потрапляння дітей в торгівлю людьми і створити умови для запобігання цим ризикам. Це вимагає об'єднання зусиль фахівців, середовища, батьків, самої дитини, дає ідеологічну основу для роботи над проблемою. Враховуючи важливість проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми та її масовість, можна говорити про необхідність взаємодії на рівні закладу середньої освіти всіх суб'єктів профілактики. Ними є соціальні працівники, шкільні соціальні педагоги, класні керівники, заступники директорів шкіл з виховної роботи, батьки, самі діти – відповідно до Законів «Про освіту» та «Про соціальну роботу». Система роботи із соціальної профілактики торгівлі людьми повинна включати зв'язки між ними на основі системотвірного компоненту. Система передбачає визначення компонентів і зв'язків між ними, системотвірного компоненту. Ним є, як ми вважаємо, цільовий компонент системи, який надає орієнтиру всім іншим її компонентам і об'єднує їх зусилля. Таким компонентом з проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми може бути створення соціальних і педагогічних умов для попередження ризиків потрапляння в торгівлю людьми та явищ, які можуть сприяти виникненню торгівлі людьми на рівні міжособистого спілкування і середовища дитини, і потраплянню дітей в ситуацію торгівлі людьми, а також обмеження дії таких ризиків, факторів і явищ. Такими умовами є заходи з профілактики торгівлі людьми в системі, на основі професійних функцій та посадових обов'язків кожного її суб'єкта.

Щодо ціннісно-орієнтаційних засад взаємодії суб'єктів роботи в інтересах запобігання торгівлі дітьми. Перш за все треба говорити про цінність прав дитини, які є пріоритетом в суспільстві, прав людини в суспільстві і необхідність їх поваги, захисту і дотримання. Тому права дитини, права людини і опора на них в роботі всіх суб'єктів соціальної профілактики є основою відбору змісту, форм і методів роботи з проблеми (в контексті всіх підходів до захисту прав людини [4]). Гуманізм є основою як виховного процесу, так і соціальної роботи, передбачає опору на позитивне в дитині, довіру і повагу, вимогливість до неї. Але гуманізм треба виявляти і самій дитині по відношенню до інших. Саме це сприятиме усуненню думок про торгівлю людьми в свідомості злочинця.

Життя як найвища цінність сьогодні не є зрозумілою цінністю для дітей. Тому звертаємо увагу на необхідність застосування принципу соціального загартування (М. Рожков [3]) в роботі з профілактики такого злочину як торгівля людьми. Треба показувати негуманне ставлення до людей, його наслідки. Замовчувати проблему – не означає її вирішити. Потрібен поступовий показ дітям фактів і явищ з проблеми, їх аналіз і роз'яснення в доступній для дітей формі, застосування методу проб в знайомому середовищі для вироблення необхідних вмінь протидії цьому злочину. Також звертаємо увагу на необхідність враховувати в роботі соціальної профілактики діяльнісного, особистісного, середовищного підходів, які вимагають застосовувати вправи, досвід, можливості середовища для профілактики торгівлі людьми. Діти – найскладніша категорія як суб'єкт роботи. Всі зусилля дорослих підуть прахом, якщо діти самі цьому не зможуть протидіяти або просто не повірять, що це може трапитися з ними. Тому потрібна робота з формування позитивної мотивації до участі в соціальній профілактиці торгівлі людьми, збереження свого життя, що є важкою справою на тлі комп'ютерних ігор з 2, 3, 5, 11 тощо життям, до яких звикли діти. Потрібне усвідомлення цінності життя і свідомого вибору в житті, відповідальності за свої вчинки. А відповідальність не завжди сформована у дорослих навіть. Тому потрібна робота з пошуку сенсу життя з дітьми, оскільки саме сенс життя утримує їх від аддикції, заставляє дорожити своїм життям і берегти життя інших, робити свідомий вибір в складних ситуаціях. Мова йде про екзистенціальну педагогіку (М. Рожков [3]). Тому аксіологія та екзистенціалізм повинні бути основою виховної та соціальної роботи соціальних і педагогічних працівників шкіл з проблеми профілактики торгівлі людьми. Вони забезпечують суб'єктність дитини в нових ситуаціях. Це означає формування особистості людини, яка може оптимально прожити своє життя, максимально використовуючи свої потенціали і реалізуючи себе в соціально значущій діяльності [3], а також захищаючи себе від ризиків і негативних явищ макро і мікро-середовища.

Враховуючи визначення мети, ціннісного компоненту системи, можемо говорити про рівні соціальної профілактики торгівлі людьми в закладах середньої освіти як первинна, вторинна, третинна профілактика – як зміст роботи соціальних педагогів шкіл і соціальних працівників району, як 4 етапи виховання для класних керівників та заступників директорів з виховної роботи шкіл, як сімейне виховання для батьків і самовиховання дітей. Це змістовий компонент системи соціальної профілактики торгівлі людьми в закладах середньої освіти. Відзначимо особливе значення з формування життєвих умінь та навичок у дітей та молоді: комунікативних, критичного мислення, майстерності управління своїм станом і впливу на інших людей, прийняття рішень. Діти часто некритичні до явищ і критичні до дорослих, не вміють приймати виважені рішення внаслідок емоційності і незрілості, відсутності життєвого досвіду, звикли слухатися дорослих, підкорятися їх рішенням

та аргументам, не вміють відмовити тощо. Саме тут лежить великий пласт роботи для всіх суб'єктів соціальної профілактики торгівлі людьми. Від поведінки і рішення дитини буде залежати її доля. Тому всі зусилля дорослих в соціальній профілактиці торгівлі людьми повинні бути об'єднаними, системними і цілеспрямованими.

Виникає питання про інші компоненти – в системі соціальної профілактики торгівлі людьми повинен бути операційний компонент, який би реалізовував мету і цей зміст роботи, організаційний – для ефективної взаємодії тощо. Операційний компонент передбачає використання в роботі класних керівників методів виховання відповідно до етапів виховання – методів формування свідомості, методів формування досвіду поведінки, стимулювання корекції поведінки, стимулювання до самовиховання. Соціальна профілактика в діяльності соціальних педагогів і соціальних працівників може здійснюватися як методами соціальної роботи, так і методами виховання, а щодо батьків – методів освіти дорослих. Тобто вони можуть використовувати всі методи виховання і ще свої методи соціальної роботи. Щодо батьків це повинно бути навчання на досвіді і формування позитивної мотивації до участі в такій системі роботи. Таким чином, потрібна профілактична робота з дітьми самих дітей – на основі технології «рівний-рівному», профілактична робота дорослих, яким вони довіряють (а це в першу чергу батьки, особливо в категорії дітей з числа ВПО), створення атмосфери неприйнятності цього явища в суспільстві, в масовій свідомості як соціальне виховання. Окрім методів самовиховання тут доцільним є метод проб (М. Рожков [3]) за теорією соціального загартування, метод стоп-кадра при аналізі ситуацій і навчальних фільмів, метод тренінгу, особливо щодо формування життєвих умінь та навичок. Таким чином, бачимо необхідність використання різних методів соціальної профілактики в системі роботи для різноманітного і всебічного впливу на особистість дитини для запобігання її потрапляння в ситуацію торгівлі людьми.

Організаційний компонент передбачає зміни зв'язків системи соціальної профілактики. На сьогодні доведена ефективність шкільної соціальної психолого-педагогічної служби [2] з проблеми, де є спільний план роботи всіх суб'єктів, всі вони діють на засадах перерахованих наукових підходів, що дозволяє здійснювати соціальну профілактику з урахуванням можливостей середовища, за участю батьків, дітей, педагогічних і соціальних працівників.

Система повинна мати результат. Закономірним є результативно-корекційний компонент системи – що отримали в результаті спільних зусиль в роботі і що треба корегувати. Таким результатом є вільна свідомо особистість, яка володіє критичним мисленням, іншими життєвими вміннями, правовою, громадянською, економічною, моральною культурою, вміє користуватися своїми правами, захищати свої права і звертатися по допомогу в скрутних ситуаціях до дорослих, розпізнавати

ситуацію торгівлі людьми і протистояти їй. Це – складно, але це реально. І якщо щось із перерахованого не є сформованим, то це є метою корекції подальшої роботи з соціальної профілактики торгівлі людьми.

Враховуючи викладене, можемо говорити про можливість, доцільність, необхідність системи соціальної профілактики торгівлі людьми на рівні закладу середньої освіти. Підходами до здійснення такої системи роботи є підходи: прагматичний, екзистенціальний, всі підходи до захисту прав людини, дитиноцентричний, участі дітей, середовищний, особистісний, діяльнісний підходи, теорія соціального загартування особистості. Компонентами системи соціальної профілактики торгівлі людьми є: цільовий, ціннісно-орієнтаційний, змістовий, операційний, організаційний, результативно-корекційний, організаційний компоненти. Системотвірним фактором такої системи є мета. Перспективами подальших досліджень може бути експериментальна перевірка роботи такої системи, подальша розробка її вже на рівні методик роботи фахівців у взаємодії.

Список використаної літератури

- 1. Воспитание** как педагогический компонент социализации ребенка / Степанов Е. Н., Лузина Л. М. // Педагогу о современных подходах и концепциях воспитания. – М. : ТЦ Сфера, 2003. – С. 27–39.
- 2. Колесникова О. В.** Організаційно-педагогічні основи діяльності соціальної психолого-педагогічної служби в загальноосвітній школі / Автореф дис.. канд пед наук: 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка. – 2011. – 20 с.
- 3. Рожков М. И.** Концепция экзистенциальной педагогики / Ярославский педагогический вестник. – 2002. – № 4(33). – С. 23–31.
- 4. Трубавіна І. М.** Теоретико-методичні основи соціально-педагогічної роботи з сім'єю : автореф дис. докт пед. наук: 13.00.05 – «соціальна педагогіка». – Луганськ : ЛНУ імені Т. Г. Шевченка, 2009. – 44 с.

Трубавіна І. М. Система соціальної профілактики торгівлі людьми в закладах середньої освіти

Стаття розкриває важливість системи соціальної профілактики торгівлі людьми в закладах середньої освіти, необхідність взаємодії соціальних та педагогічних працівників, показує недоліки існуючої системи соціальної профілактики торгівлі людьми в закладах середньої освіти в безпосередній роботі з дітьми. Уперше розроблено теоретичні основи такої системи соціальної профілактики торгівлі людьми на основі взаємодії соціальних та педагогічних працівників (дитиноцентричний, прагматичний, середовищний, діяльнісний, особистісний, екзистенціальний, участі дитини, підходи до захисту прав людини), розкрито її системотвірний фактор (мету роботи) та компоненти системи на рівні закладу середньої освіти: цільовий, ціннісно-орієнтаційний, змістовий, операційний, результативно-корекційний, організаційний.

Ключові слова: соціальна профілактика торгівлі людьми, система соціальної профілактики торгівлі людьми, заклади середньої освіти, компоненти системи соціальної профілактики торгівлі людьми, методи соціальної профілактики торгівлі людьми.

Трубавина И. Н. Система социальной профилактики торговли людьми в учреждениях среднего образования

Статья раскрывает важность системы социальной профилактики торговли людьми в учреждениях среднего образования, необходимость взаимодействия социальных и педагогических работников, показывает недочеты существующей системы социальной профилактики торговли людьми в учреждениях среднего образования в непосредственной работе с детьми. Впервые разработаны теоретические основы такой системы социальной профилактики торговли людьми на основе взаимодействия социальных и педагогических работников (детоцентрический, прагматический, средовой, деятельностный, личностный, экзистенциальный, участия ребенка, подходов к защите прав человека), раскрыто системообразующий фактор такой системы (цель работы) и компоненты системы на уровне учреждения среднего образования: целевой, ценностно-ориентационный, содержательный, операционный, результативно-коррекционный, организационный.

Ключевые слова: социальная профилактика торговли людьми, система социальной профилактики торговли людьми, учреждения среднего образования, компоненты социальной профилактики торговли людьми, методы социальной профилактики торговли людьми.

Trubavina I. System of Social Prevention of Human Trafficking in Secondary Schools

The article reveals the importance of creating a system of social prevention of trafficking in people in secondary schools in Ukraine, shows the need for interaction of social and pedagogical workers in this issue, reveals the shortcomings of the existing system of social prevention of trafficking in people in secondary schools in direct work with children. For the first time, the theoretical foundations of such a system of social trafficking in human beings were developed on the basis of interaction between social and pedagogical workers (child - centered, pragmatic, environment, activity, personality, existential, child participation, all existing approaches to the protection of human rights). The system-forming factor of such a system (the goal of social prevention) and the components of the social prevention system at the level of the institution of secondary education are disclosed in the article: target, value-orientation, substantive, operational, effective-correctional, organizational.

Particular attention is paid to the content of social prevention of trafficking in high school, elimination of shortcomings in work and duplication of primary prevention. Primary social prevention, secondary, tertiary prevention are possible in schools. Class leaders should deal primarily

with primary social prevention of trafficking in human beings, taking into account stages of the education process.

Secondary and tertiary social prevention of human trafficking should be carried out by social school teachers, social workers of social services of the district.

For the first time, the possibilities of combining the efforts of social and pedagogical workers in primary social prevention are shown. A variety of methods of social prevention in the institution of secondary education are disclosed. All subjects of such work in the secondary school are identified: children, their parents, teachers, social educators, school administration, social workers of the district.

Key words: social prevention of human trafficking, the system of social prevention of human trafficking, secondary education institutions, components of social prevention of human trafficking, methods of social prevention of human trafficking.

Стаття надійшла до редакції 29.04.2018 р.

Прийнято до друку 25.05.2018 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Харченко С. Я.

37.013.42:376-056.26:364-787.2-055.52:373.2](043.3)

Т. М. Чечко

**КОМПЛЕКСНА ПРОГРАМА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ
ПІДТРИМКИ БАТЬКІВ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВОСТЯМИ
ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ В ДОШКІЛЬНИХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ**

В сучасних умовах соціально-економічного життя питання соціально-педагогічної підтримки сімей з дітьми з особливостями психофізичного розвитку набуває для України все більш актуального значення. Оскільки батьки дітей з особливостями психофізичного розвитку – це категорія людей, які в силу порушення розвитку дітей, мають ряд специфічних потреб та проблем, тому вони потребують комплексної соціально-педагогічної підтримки фахівців. Найбільш складним для цих родин є дошкільний період дітей, так як на цей час припадає становлення батьківства, активізація та реалізація батьківських функцій, засвоєння ролей батька / матері, формування відповідних моделей поведінки щодо дитини, зміцнення зв'язків з соціумом.

На сьогодні у педагогічній науці різні аспекти проблеми соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку знайшли висвітлення у наукових працях Т. Алексеєнко,